

EXPHIL03 - Semesteroppgave

Studentens navn: _____

Seminargruppenummer: _____

Seminarleder: _____

Erklæring:

Jeg erklærer herved at min besvarelse er

- 1 utført av undertegnede
- 2 ikke har vært brukt til en annen oppgave eller eksamen ved lærested innenlands eller utenlands
- 3 ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse, ikke gjengir eget tidligere arbeid uten å oppgi kilde
- 4 har oppgitt alle referanser/kilder i litteraturlisten

Hver enkelt student ved Universitetet i Oslo plikter å gjøre seg kjent med reglementet for fusk.

Jeg er kjent med at brudd på disse bestemmelsene er å betrakte som fusk.

_____	_____	_____
Sted	Dato	Navn

André Christoffer Andersen

Har Descartes' epistemologi et teologisk fundament?

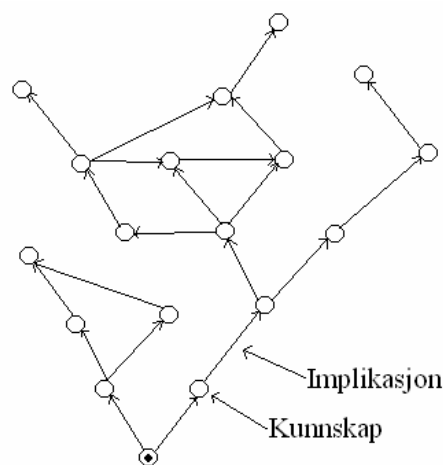
(Hviler Descartes' epistemologi på et teologisk fundament?) Redegjør for Descartes' bruk av den metodiske tvil. Redegjør deretter for Descartes' gudsbevis og drøft om gudsbeviset kan sies å ha bidratt til å gi Descartes' epistemologiske prosjekt et sikrere fundament enn det ellers ville hatt. (Eivind Balsvik URL:)

I denne oppgaven skal jeg altså forsøke å avgjøre om Descartes' epistemologi, eller om du vil erkjennelsesteori, hviler på et teologisk fundament. Er det slik at hele prosjektet hans ligger på tynn is om det skulle vise seg at en eventuell teologisk grunnmur faller sammen. Først vil jeg kaste lys over den metodiske tvil og hans bruk av den. Alt som legges til grunn for epistemologien til Descartes må nemlig bestå denne tvilen. Og her er det snakk om en svært akademisk og spiss tvil. For å trenge dypt nok inn i ideene hans vil jeg gjøre rede for Gudsbeviset og drøfte i hvor stor grad Gud har en sentral plass i hans epistemologiske prosjekt. Det er kjernen ved vår eksistens som blir tatt opp i arbeidet og meditasjonene til Descartes og jeg føler at det er derfor nødvendig at jeg tilstreber et liknende abstrakte og til tider matematiske tankesett.

Descartes metodiske tvil

I matematisk ånd mente Descartes å ha funnet ut hvordan man metodisk skulle kunne arbeide med vitenskapelige og filosofiske spørsmål. Han kom frem til fire metoderegler som fører ham videre i hans epistemologiske prosjekt. Den første går ut på å være kritisk på den måten at man skal bare godta kunnskap som oppfattes som «klar og tydelig» (Descartes sitert i Emilsson: 81). Når noe er «klart» menes det da at det er «til stede og tilgjengelig for den årvåkne tenkeevne» og noe «tydelig» betyr at det er «så skarpt atskilt fra alle andre persepsjoner at den bare inneholder det som er klart, og ikke kan forveksles eller blandes» med noe annet (Bengston 2006:25:1). De resterende metodene handler om orden og går utenfor oppgavens omfang.

Hva skjer så når vi krever at kunnskap må være klare og tydelige? Det viser seg at feilaktige oppfatninger til syvende og sist har en tendens til å forderve andre og kanskje riktige oppfatninger (Emilsson: 80). Når man legger til grunn feilaktig kunnskap vil annen, muligens riktig kunnskap som strider mot den feilaktig kunnskapen selvsagt virke mindre troverdig. Hvis jeg er overbevist av teologiske årsaker at jorda er rundt 6000 år gammel så vil jeg ha vanskeligheter for å akseptere Darwins evolusjonsteori (som impliserer at liv har eksistert på jorda i hvert fall i flere millioner år). Stoler jeg ikke på evolusjonsteorien så kan jeg bare glemme moderne biologi og mye som bygger på den, og så videre. Det er altså slik at den kunnskapen vi sitter på til en hver tid er bygget på annen kunnskap. Dette kan beskrives som et sammensurium av sammenknyttede rekker, trær og nettverk av kunnskap der bindeleddene er

implikasjoner (se figur). La oss for argumentasjonens skyld anta at alt vi vet bare er en rekke med kunnskap som bygger på hverandre. Så snart et ledd i implikasjonsrekke er fordervet så vil kunnskapen som kommer etter være tuftet på en løgn og er ikke nødvendigvis rett. I dag som før i tiden så sitter vi nok med flere ledd som er korrupt og dermed forvrenger virkelighetsoppfatningen vår til en hver tid. At vi sliter med hva jeg liker å kalle implikasjonsfordervelse den dag i dag viser bare hvor aktuelt Descartes tankesett faktisk kan være. For å få bukt med korrupsjonen av kunnskap nektet Descartes å akseptere det som kunne betviles. På denne måten kunne han være sikker på at den viten han eventuelt derav kom frem til var sikker viten. Descartes tvil bygger på hovedsakelig tre argumenter. Alt argumentene trenger å gjøre er å vise at det finnes en aldri så liten mulighet for å være sanne. Den muligheten gir oss all grunn til å så tvil og vi blir nødt til å gå ta utgangspunkt et annet sted.

Først ser vi at (1) sansning av de «små og fjerne ting» kan betviles fordi sansene kan bedra oss (Descartes:111). For eksempel kan man være svært så overbevist om at et tårn langt unna er rundt men ved nærmere inspeksjon kan det vise seg at det har flate sider (Balsvik: seminar 21.9.2006). Et annet eksempel er at vi noen ganger er nødt til å gjøre beregninger på nytt siden vi muligens oppfater tall feil. Dette bevitner god grunn for tvil av det små og fjerne ting. At sansene kan bedrar oss gjør at vi ikke kan stole på dem og dermed må tvile på dem. (2) Drømmeargumentet forteller oss at sansning av egen kropp og liknende umiddelbart nære opplevelser kan betviles fordi det kan hende vi drømmer (Descartes:112). Ideen går ut på at vi ikke kan på en fornuftig måte skille mellom en drømmetilstand og en våkentilstand. En hverdagslig innvending er at vi selvsagt kan oppfatte om vi er våken eller ei ved å utføre diverse tester. Men Descartes vil nok svare at det må da finnes en aldri så liten mulighet for at all testing vi prøver på for å finne ut om vi er våken består i en drøm. Det er en viss sannsynlighet for at uansett hvor godt vi tester så drømmer vi at vi består testene og det er da en mulighet for at vi drømmer når vi faktisk tror vi er våken. Siden det faktisk er en mulighet for at vi sover så må vi tvile på at vi er våken. Tviler vi på at vi er våken kan det godt hende at vi ikke har noen form for substans utover det kognitive. (3) Demonargumentet går ut på at logisk sansning som at et kvadrat har fire hjørner og resonerende tanker som at to og tre blir fem kan betviles fordi det kan hende en mektig ond ånd bedrar oss hver gang vi gjør disse tankene og logiske operasjonene (ibid:120). Demonargumentet brukes samens med drømmeargumentet for å kaste tvil over vårt legemers eksistens (ibid:114).

Descartes tre argumenter tar knekken på de fleste om ikke all sannheter vi har i hverdagen og han slutter ut fra dette at det eneste han ikke kan betvile er at han faktisk tviler.

Men jeg har jo tvunget meg til å tro at det ikke var noe til i verden [...]; må jeg ikke av dette slutte at jeg selv heller ikke er til? På ingen måte, jeg måtte jo uten tvil være til dersom jeg overbeviste meg om noe. Endelig kommer jeg nu [...] til å fastslå at dette utsagn: jeg er eller jeg eksisterer (ego sum, ego existo), nødvendigvis er sant hver gang jeg [...] begriper det i min ånd. (ibid:115).

Det at han tviler betyr i seg selv at han tenker og derfor eksisterer. Dette er det vi kaller for cognito-argumentet. Men her er det viktig å legg til at han da bare mener at det kognitive ved ham selv eksisterer. Kritikere ville nok påstå at Descartes egentlig bare kan konkludere med at det tenkes fremfor at det er han selv som tenker. Kanskje er alle våre tanker bare en stor tanke i Guds sinn på samme måte som flere dataprogram må dele på resurser i en og samme datamaskin. Men det viser seg ikke klart for meg hvorfor vi ikke kan tiltale en del av noe kognitivt som et individ når det selvet ikke har mulighet for å erkjenne helheten. Vi er da alle av samme univers, men vi har vell mulighet til å anse oss for å være individer av fysisk substans uansett. Dette blir mer spekulasjon enn et argument, men vell verdt en tanke. Etter

som Descartes nå har fylt sinnet sitt med tvil så ønsker han å igjen tillate seg å stole på de klare og tydelige persepsjoner. Han setter i gang med å bevise Gud.

Descartes Gudsbevis

Descartes forestiller seg en høyeste skaper eller Gud som er uendelig, allvitende og allmektig. Av prinsippet om kausalitet, forholdet mellom årsak og virkning, mener han at siden intet kan oppstå fra intet så må forestillingen om Gud ha kommet fra et sted – den må ha en årsak. Denne årsaken må da være av like stor realitet som virkningen, da virkning og årsak må være proporsjonal. Han forstår så at forestilling om noe perfekt ikke kommer fra ham selv da han på ingen måte er perfekt selv (ibid:123). Konklusjonen er da at det må finnes noe som er årsaken til denne forestillingen og den årsaken er det Descartes hevder er Gud.

Det som er uklart her er om hvordan han kan legge til grunne kausalitet når han på ingen måte kan stole på at den gjelder. Dette bryter med den metodiske tvilen. Hvis det nå har seg at vi drømmer så vil vi ha all anledning til å se for oss en asymmetrisk hendelse, der årsak er disproporsjonal med virkningen. At jeg kan knuse en solid stein med bare hendene mine, dog kausalt disproporsjonalt så er det slett ikke en umulighet i en drømmetilstand. Grunnet til at Descartes har mulighet til å forestille seg denne perfekte skaperen er at i sinnene våre, om det gjelder tenkning eller drømming, så spiller vi ikke med naturens regler. Det kan til og med settes spørsmål til om vi i det hele tatt har «en klar og tydelig idé om et allgodt, allvitende og allmektig vesen» (Balsvik: seminar 21.9.2006). Personlig synes jeg det er rart å påstå at jeg ikke kan forestille meg noe bedre enn meg selv bare fordi jeg selv ikke er så bra. Er det ikke det som karakteriserer progresjon, at vi faktisk ønsker å blir bedre? Mulig at siden det perfekte ved Gud er av en så annerledes karakter enn det endelige så må det bety at det er noe spesielt med oss siden vi kan ha en formening om det uendelige. Men siden vi kan tenke oss noe bedre enn oss selv så betyr det at vi har muligheten, gjennom induksjon, å få en tilnærming til det perfekte i tankene våre. Jeg tenker på noe bedre enn meg selv, og så tenker jeg på noe bedre enn det som var bedre enn meg og så videre til jeg fornemmer det uendelige perfekte.

Men selv om vi lar Descartes ha rett i at det finnes en allmektig Gud så vil jeg tørre å påstå at denne Guden er rimelig meningsløs og har slett ikke noen preferanser til godhet eller ondskap. Guden Descartes definerer er altså en «uendelig [...] og allmektig» (Descartes:125) og skaper av det «værende» (ibid) eller det som finnes, om du vil. En allmektig Gud kan ikke ha vilje, fordi vilje impliserer et ønske, et ønske impliserer en mangel og noe som mangler er ikke fullkomment og da nødvendigvis heller ikke allmektig. En mulig svakhet med denne argumentasjonen har blitt nevnt:

Kan man ikke si at det som kjennetegner et allmektig vesen med vilje er at dette vesenet umiddelbart kan tilfredsstille sine ønsker. Det å ha en vilje trenger ikke implisere en mangel for et allmektig vesen. (Balsvik:veiledning 23.10.2006)

Med uendelig velger jeg å tro at dette refererer til både tid og rom derfor tilegner jeg begrepet Gud egenskapen evighet. For et allmektig og evig vesen vil konseptet "umiddelbart" ikke ha noe betydning. Vesenet ville være tidløs og vil alltid og i enhver umiddelbarhet være perfekt og dermed aldri komme opp i situasjonen der den er mindre perfekt og har behov for å korrigere sin perfektet med et ønske eller en vilje om endring. Selv ideen om endring for en evig allmektig Gud gir ikke mening da endring refererer til (to forskjellige tilstander ved) to tidspunkt. I Guds evige øyner må verden være statisk. For en allvitende og evig Gud er alle tidspunkt ett og samme tidspunkt. På samme måte som at vi kan tegne et diagram av en

bevegelse over tid så må denne statiske illustrasjonen være det Gud ser til en hver tid. Men hvordan kan det være det finnes når Gud som skaper ikke har anledning til å ønske å skape noe? Dette medfører bare at det værende enten er Gud selv eller er et biprodukt av Guds eksistens – Gud er faktisk det nevnte diagrammet eller tegnet det uvitende. Om det nå gir mening i å bruke begrepet Gud for å snakke om det værende skal jeg ikke begi meg inn på i denne oppgaven.

Guds plass i Descartes epistemologiske prosjekt

Det viser seg at selv om Descartes gir Gud en viss rolle i epistemologien hans så er henvisningene til Gud ofte overflødige foruten når vi snakker om, «skapelsen, bevegelsen og når det gjelder vår evne til å erkjenne skaperverket» (Emilson:89).

Descartes distanserer seg fra aristotelisk, skolastiske vitenskapen ved å gå fra ideen om en sammenheng mellom formen og stoffet til materielle substanser. Han mener at det bare er ett hovedattributt ved substans som gir alle andre mulige attributter, nemlig dens utstrekning. Attributter ses bare på som en «modifikasjon» av utstrekning. Figur og størrelse er slike modifikasjoner, men overraskende nok påstår han også at bevegelse er en form for modifikasjon. Æren for dette bindeleddet gis Gud på den måten at når Gud skapte det værende så forsynte han verden med energi eller, om du vil, bevegelse underkastet strenge mekaniske naturlover (ibid):

Når det kommer til evnen vår til å erkjenne skaperverket så Descartes seg nødt til å bevis en allgod og allmektig Gud for å kunne fjerne muligheten for en bedragerisk demon.

Herav fremgår det at han ikke kan være en bedragerisk Gud, eftersom det naturlige lys lærer oss at bedrag og forførelse beror på en eller annen mangel (Descartes:129).

Altså mener Descartes at en allmektig Gud automatisk må være god siden løgn og forførelse vitner til en mangel i løgneren. Det kan dermed utledes at en god Gud aldri ville tillate at det fantes en eventuell annen entitet eller ond ånd som bedrar oss når vi oppfater noe klart og tydelig. Og hvis denne onde ånden ikke finnes så har vi muligheten til å igjen stole på det vi klart og tydelig sanser rundt oss – vi har evne til å erkjenner skaperverket. At en løgner ikke kan være god eller ha gode hensikter er ikke meg bevist. En løgner fører oss bak lyset, men betyr det at han er ond? Er min bror ond mot meg når han arrangerer en overraskelsesbursdag for meg? Å forføre noen er å «lokke til å gjøre noe moralsk uriktig» (Guttu:søk:forføre). Hvilke moralske skrupler en allmektig skapning måtte ha er hinsides vår forståelse. For alt vi vet, er det at vi ikke klarer å telle riktig antall sider på et kvadrat essensielt for vår eksistens. Vi har da ingen mulighet til å vite hvilken moralske motivasjoner en allmektig Guds løgner stammer fra. Selv om jeg prøver å holde religiøse utsagn fra verdensreligionene borte fra min argumentasjon så føler jeg det riktig å referere til den bibelske Gud som visstnok lyver for Abraham når han beordrer sønnen hans død (Bibelen). Men igjen vil jeg presisere at verdensreligionens Guder er så fulle av logiske hull at det nesten ikke er verdt å nevne. Hvorfor dette er tilfellet skal jeg ikke begi meg in på her.

Men la oss også se nærmere på selve prinsippet om sansing av selve skaperverket. Som før nevnt så bør feilfri sansning skje, ifølge en trolig Platon-inspirert Descartes, gjennom det man opplever som klart og tydelig. Problemet er bare at når Descartes stiller en god Gud som garantist for at det han opplever som klart og tydelig faktisk er ubetvilelig, så vil kritikere nok si at det lukter sirkellogikk. Descartes stiller jo en god Gud som garantist for det klare og

tydelige samtidig som han argumenterer for Guds eksistens med det samme uttrykket. Dette er hva man kaller den kartesiske sirkel (Emilsson:87).

Jeg er av den oppfatningen at Descartes forsøk på å innføre Gud som en sannhet faller sammen allerede ved erklæringen av Guds eksistens. Det hjelper heller ikke særlig når man oppdager kritikkverdige premisser i Gudsbeviset hans. På toppen av dette ser jeg ikke hvorfor en allmechtig Gud må være god. Med den metodiske tvil friskt i minnet så betyr dette i realiteten at vi ikke kan være sikre på noe mer enn det cognito-argumentet tilsier. Vi kommer oss ikke bort fra at den eneste måten vi kan verifisere det vi sanser er å bruke sansene våre for å finne ut om vi sanser. Dette er en logisk sirkel som ikke gir resultat. Greit nok, vi klarer ikke å være helt sikre på at det den sanselige verden eksisterer, men det betyr ikke at Descartes tankegang ugyldiggjøres. Descartes metoderegler og søken etter grunnleggende sannheter speiler hvordan et viktig spørsmål innen vitenskap og filosofi tar nytte av tankegangen den dag i dag. Ønsker vi mest mulig sannhet må vi altså være forsiktig med grunnlaget for ny sannheter. Descartes har for øvrigarbeidet innenfor mange andre områder som ikke direkte krever en Gud for å være gyldig. Vi kan si at selv om Descartes Gudsbevis faller sammen så er ikke dette en rekursiv kollaps, det er ikke slik at hele epistemologien må gi etter. Det meste av tankegangen står altså støtt på sine egne ben. For eksempel klarer naturlovene under hans mekaniske verdensbilde seg fint uten en Gud, det vil si foruten selve gnisten av bevegelse. Descartes er etter alt å dømme verdig sin tittel som «den moderne filosofis far» (ibid:77).

Kilder

Balsvik, Eivind. *Oppgaver i filosofi- og vitenskapshistorie* [URL]. Eivind Balsvik, [oppført 27.10.2006]. Tilgjengelig på <http://folk.uio.no/eivinba/Oppgaverifilosofihistorie.htm>

Bengston, Roald. 2006. "Descartes" i *Repetisjonsoversikt for examen philosophicum ved Universitetet i Oslo*. Oslo: Bengston, Roald.

Emilsson, Eyjólfur Kjalar 2006. "René Descartes" i *Lærebok i filosofi- og vitenskapshistorie 3. utgave*, redigert av Per Ariansen, Inga Bostad, Steinar Mathisen og Øyvind Rabbås. Oslo: UNIPUB.

Descartes, René. 2006. "Meditasjoner over filosofiens grunnlag, utdrag" oversatt av Asbjørn Aarnes i *Tekster i filosofi og vitenskapshistorie* redigert av Per Ariansen, Inga Bostad, Steinar Mathisen og Øyvind Rabbås. Oslo:UNIPUB.

Guttu, Tor 2005. "Norsk Ordbok" i *Kunnskapsforlagets ordbøker og språkressurser på ordnett.no* [URL]. Oslo:Kunnskapsforlaget, [oppført 26.10.2006]. Tilgjengelig på <http://www.ordnet.no>